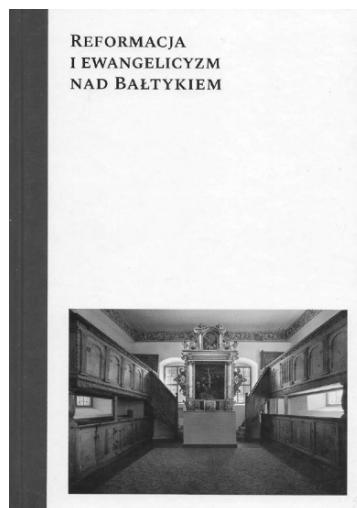

Reformacja i ewangelicyzm nad Bałtykiem

Redakcja naukowa Józef Borzyszkowski,
Gdańsk 2018, ss. 480.

Po elegancki tom w ascetycznej białej oprawie, ożywionej stonowanym zdjęciem wnętrza kościoła w Zimowiskach, sięga się z przyjemnością i z zaciekawieniem. Opublikowany przez Nadbałtyckie Centrum Kultury, jest pokłosiem niemiecko-polskiej konferencji, która odbyła się w Gdańsku z okazji jubileuszu 500-lecia Reformacji w październiku 2017 r. i panelu dyskusyjnego pastorów z maja tego samego roku. Ponadto dokumentuje wędrowki edukacyjne protestanckim szlakiem po Gdańsku i okolicach. Tematem wiodącym konferencji była postać Jana Bugenhagena, reformatora Pomorza, północnych Niemiec i Danii, któremu zostały poświęcone wystąpienia Norberta Buskego, Stephana Reimersa i Christoha Ehrichta oraz towarzysząca sesji wystawa historyczna przygotowana już wcześniej w Gryfii, jednak zakres tematyczny wykładów wychodzi daleko poza XVI stulecie i region pomorski. Janusz Mallek na przykładzie dziesięciu wschodniopomorskich intelektualistów egzemplifikuje pojęcie „protestanckiego etosu pracy” i wkład ewangelików regionu w dziedzictwo umysłowe Polski i Europy nowożytnej. Mikloš Řezník omawia rolę Reformacji w kształtowaniu języka i literatury na bazie wielorakich dialektów oraz wpływ tego procesu na formowanie się poczucia odrębności narodowej. Daniel Kalinowski rozwija ten wątek na przykładzie Kaszubów, do których była kierowana literatura religijna przede wszystkim w staropolskiej szacie językowej. Mimo to w literaturze kaszubskiej i polskiej Kaszub, dotyczącej przelomu XIX/XX w., Reformacja przedstawiana jest niemal wyłącznie w negatywnym świetle jako narzędzie germanizacji.

Biskup Marcin Hintz, wykraczając poza tematykę regionalną, prezentuje zarys aktualnego stanu kierowanej przez siebie diecezji pomorsko-wielkopolskiej. Ingo Lembke przedstawia mapę wyznaniową dawniej niemal monolitycz-

nie luteriańskiego Hamburga, dziś poprzez przemiany demograficzne i społeczne, w tym wywołane imigracją, miasta wielowyznaniowego, ekumenicznego, multietnicznego i wielokulturowego. Ks. Thomas Vogel na podstawie doświadczeń własnych porusza kwestię intelektualnej atmosfery domu pastorskiego, w którym oprócz życia religijnego, kultywowane są w szczególności sposoby muzyka, czytelnictwo a także osobiste kontakty z ludźmi.

Joanna M. Arszyńska omawia historyczne wyposażenie wnętrza kościołów luteriańskich, koncentrując się na Pomorzu Gdańskim i dawnych Prusach Wschodnich. Piotr Birecki przedstawia ewangelickie budownictwo sakralne XIX i początku XX w., przeżywające wówczas fazę rozkwitu. Z kolei Jakub Szczepański porusza zagadnienie adaptacji kościołów, w wyniku przemian demograficznych po II wojnie światowej, głównie dla potrzeb kultu rzymsko-greckokatolickiego oraz prawosławnego. Odmierna grupa, to obiekty zaadaptowane dla celów świeckich, głównie kulturalnych.

Tadeusz Stegner zajmuje się zagadnieniem współżycia i konkurencji katolicko-ewangelickiej na ziemiach polskich w XIX i w początkach XX w., które było nacechowane antyniemieckimi uprzedzeniami znacznej części społeczeństwa i to nawet na Śląsku Cieszyńskim. Krzysztof Kowalik omawia, z katolickiego punktu widzenia, wątki maryjne w teologii luteriańskiej wraz z ich odrzucaniem, jako nie mającym uzasadnienia w Ewangelii, średniowiecznym kontekstem. Andrzej C. Leszczyński przypomina podstawowe cnoty wiary i pracy, uznawane za charakterystyczne dla protestantów, zestawiając je z ich rozumieniem przez katolików i wynikającymi z tego praktycznymi konsekwencjami. Wizerunek protestanta w polskim filmie fabularnym, przedstawiony przez Konrada Kornackiego, pojawia się rzadko, dopiero od schyłku lat 60-tych i to głównie w kontekście podkreślania różnic narodowościowych, a nie religijnych. Po 1989 r. tematyka ta pojawia się nieco wyraźniej, choć nadal sporadycznie, m. in. w kontekście mazurskim. Piotr Kociumbas omawia dziełnastowieczne niemieckie kancjonały gdańskie. Interesujące są uwagi o wpływie aktualnych nurtów teologicznych na podział tematyczny i szatę językową pieśni, szkoda tylko, że nie przedstawiono tego zjawiska w stosunku do śpiewników polskich, używanych również w Gdańsku przynajmniej do połowy stulecia.

Publikację wzbogacają liczne ilustracje, w tym barwne, prezentujące przykłady sztuki powstałej w kręgu Reformacji w Gdańsku i na Pomorzu, ale też dokumentujące przebieg dyskusji i konferencji. Wiele inspirujących przemyśleń odkrywamy w zapisie panelu pastorów – dyskusji grupującej przedstawicieli wielu

wyznań protestanckich, od anglikanów po adwentystów. Cezary Obracht-Prondziński wyjaśnia, że tematem rozmów nie są kontrowersje teologiczne, lecz społeczny aspekt funkcjonowania wspólnot ewangelickich w kraju. Poszczególni duchowni w zwięzły sposób przedstawili specyfikę reprezentowanych Kościołów. Mimo deklarowanej otwartości zwrócono uwagę, że w praktyce ich przesłanie zwykle ogranicza się do własnej społeczności – z drugiej strony przebieg dyskusji, pozbawionej aspektów polemicznych świadczy, jak niewiele dzieli polskich protestantów w tym, co naprawdę istotne. Niezwykle ciekawa była ta wymiana myśli i warta jest dokładnego przestudiowania.

Szlaki kulturowe Reformacji – to efekt terenowych wyjazdów studyjnych. W tematykę wyznaniową okolic Gdańska i ich konfesyjnego zróżnicowania w XVI–XIX w. wprowadza szkic historyczny Stanisława Kościelniaka. *Nota bene*, należałoby skorygować podpisy pod ilustracjami – pierwszy z dokumentów został wystosowany przez magistrat do konsystorza (a nie na odwrót), w drugim pojawia się data ordynacji pastorskiej i instalacji na aktualnie zajmowane stanowisko. Piotr Samól szkicuje dzieje architektury protestanckiej na Żulawach – od katolickiego gotyku ceglanego, przez nowożytnie budownictwo szkieletowe, w tym bardzo skromne budowle menonitów. Piotr Birecki przypomina na przykładach podgdańskich o miejscu dzieła sztuki w nowożytnych kościołach ewangelickich. Wątki te rozwijają autorzy w zapisach dyskusji prowadzonej na terenie przywoływanych obiektów – kościołów Gdańska Oruni, Pruszcza, Wróblewa i kilku innych aż po Sopot. Spacer drugi, z wprowadzeniem Klaudiusza Grabowskiego, wiódł szlakiem gdańskich epitafiów, co dało sposobność przywołania klasycznego tematu protestantyzm i sztuka, przy czym w praktyce szlak wiódł również przez katolicki kościół zakonu dominikanów. Trzecia wędrówka obejmowała dawne instytucje dobroczynne, z wprowadzeniem Doroty Kucharczyk, które przypominało o ich dużej liczbie w ówczesnym Gdańsku. Janusz Dargacz przybliży dzieje jednej z nich – domu dobroczynności i sierot. Katarzyna Maria Wojtczak omawia rolę szpitali wyznaniowych w Gdańsku dziewiętnastowiecznym – w tym katolickiego zakonu boromeuszek i ewangelickiego diakonatu. Książkę kończą krótkie angielskie i niemieckie streszczenia artykułów. Szkoda, że przy dużej objętości i bogactwie wątków zabrakło miejsca na ułatwiający lekturę indeks osobowy i topograficzny. Czytelnikom zainteresowanym protestantyzmem i historią regionu publikacja przynosi materiał obfity, inspirujący i wykraczający poza sugerowane ramy geograficzne. Warto po nią sięgnąć. Niedosyt pozostawia jedynie kwestia kolportażu książki poza Gdańskiem. Nawet biblioteki naukowe mogą

RECENZJE

ją nabyć wyłącznie poprzez stronę internetową Centrum, której działanie pozostawia sporo do życzenia, o czym niżej podpisany miał okazję się przekonać.

Jerzy Domasłowski